

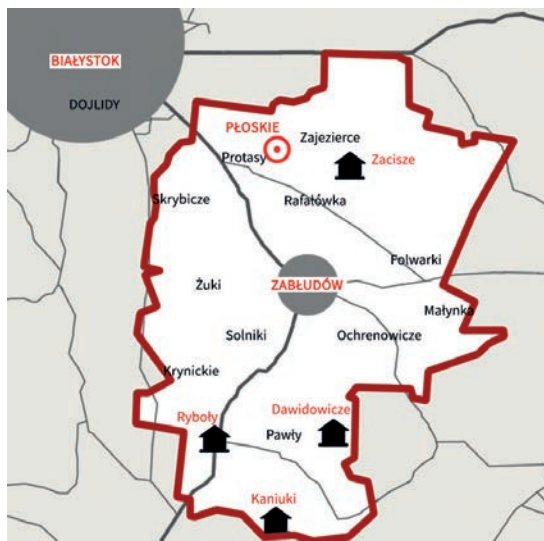
DOROTA DAKOWICZ

mgr inż. arch., absolwentka Wydziału Architektury na Politechnice Białostockiej

Domy z polan opałowych we wsi Płoskie w gminie Zabłudów (inwentaryzacja)

W gminie Zabłudów zostały odnotowane nieliczne domy i budynki gospodarcze wznoszone z polan opałowych łączonych zaprawą. Niestety niewiele z nich przetrwało do czasów dzisiejszych w stanie pierwotnym, ponieważ większość została wyburzona lub zmodernizowana. Zachowane obiekty znajdują się we wsiach Dawidowicze, Kaniuki, Ryboły i Zacisze¹, ale ponieważ gmina Zabłudów zajmuje dość rozległy obszar, można przypuszczać, że na obszarze gminy pozostało więcej takich budynków. Są one warte opisu naukowego jako wytwory dość oryginalnego i ciekawego zjawiska, mianowicie nagłego upowszechnienia się na przełomie wieków XIX i XX (oraz później) budownictwa z drewna opałowego spajanego gliną lub zaprawą murarską, przy czym budownictwo to opierało się na wcześniejszych konstrukcjach ludowych (z chrustu i gliny), lecz z czasem zaczęło być udoskonalane przez racjonalizatorów i społeczników oraz wspierane odgórnie².

W niniejszym artykule zostały opisane dwa budynki o ścianach z polan opałowych, nieopisywane jak dotąd w piśmiennictwie naukowym. Oba znajdują się we wsi Płoskie, w północnej części gminy Zabłudów.

1. Lokalizacja wsi Płoskie, Dawidowicze, Kaniuki, Ryboły, Zacisze w gminie Zabłudów. Rys. D. Dakowicz

Location of Płoskie, Dawidowicze, Kaniuki, Ryboły and Zacisze villages in Zabłudów Commune.
Drawing by D. Dakowicz

1. PŁOSKIE NR 19

2. Płoskie nr 19 – widok na budynek z zewnątrz.

Fot. D. Dakowicz, 2019

Płoskie No. 19 – view of the building from the outside.

Photo by D. Dakowicz, 2019

1.1. Dane ogólne

Budynek parterowy z poddaszem nieużytkowym, nakryty dachem dwuspadowym, znajduje się na działce kolonijnej, śródlęsnej. Jest nadal zamieszkały. Wcześniej zamieszkiwała go dziewięcioosobowa rodzina (właścicielka, jej mąż, pięcioro dzieci oraz teściowie).

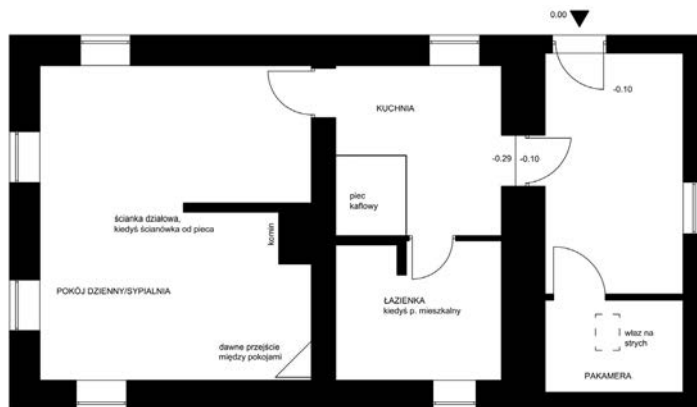
Na działce poza budynkiem mieszkalnym znajdują się również cztery drewniane budynki gospodarcze oraz drewniany wychodek.

1.2. Chronologia

- Nie jest znana dokładna data budowy domu, niemniej wiadomo, że został wybudowany zaraz po II wojnie światowej, prawdopodobnie w latach 1945–1947. Właścicielka wprowadziła się do niego w 1957 r., po zaślubinach z Wacławem Suchowierskim – synem ówczesnych właścicieli.
- W latach pięćdziesiątych XX w. zostały wybudowane budynki gospodarcze, zachowane do czasów dzisiejszych w niezmienionej formie. Ich pierwotna funkcja wiązała się z prowadzeniem gospodarstwa, były przetrzymywane w nich zwierzęta gospodarcze, przypuszczalnie także pasze i plony. Aktualnie pełnią funkcje lamusów.
- W latach pięćdziesiątych XX w. została dobudowana przybudówka z desek, aby kuchnia nie była pierwszym pomieszczeniem po wejściu z podwórza.
- W latach dziewięćdziesiątych zostały otynkowane ściany zewnętrzne.
- W roku 2016 wybuchł pożar, spowodowany prawdopodobnie niesprawną instalacją elektryczną.
- W 2017 r. budynek przeszedł gruntowny remont. Został ocieplony od wewnątrz, ściany otynkowane i pomalowane, wszystkie okna i drzwi zostały wymienione, położone nowe podłogi, wstawione nowe meble, wymienione pokrycie dachu na blachodachówkę, ocieplono strych. Przy tym remoncie została

także urządzona łazienka, wcześniej czynności związane z myciem się domowników odbywały się w kuchni, a toaleta znajdowała się na podwórzu, w formie wychodka.

1.3. Rzut

3. Płoskie nr 19 – rzut.
Rys. D. Dakowicz
Płoskie No. 19 – plan view.
Drawing by D. Dakowicz

Wymiary zewnętrzne budynku to ok. 6,2 m × 11,5 m. Powierzchnia użytkowa to niecałe 49 m². Wejście do budynku prowadzi do dwuizbowej przybudówki ze strony północno-zachodniej. Pierwszym pomieszczeniem jest sieni z niewielkim oknem, wyposażona w tapczan, szafę, półki, jest tam także miejsce do pozostawienia obuwia oraz kuchnia letnia. Drugim pomieszczeniem jest pakamera. Z niej, poprzez właz w stropie, można dostać się na nieużytkowy strych. Z sieni przechodzi się do pierwotnej części budynku, najważniejszego pomieszczenia wiejskich domów – kuchni. Znajdują się tam niewielki ciąg kuchenny oraz piec kaflowy.

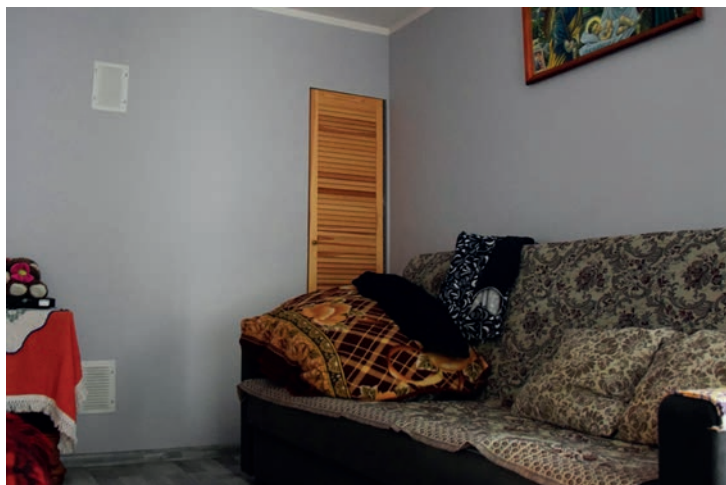
4. Sieni z widokiem na drzwi do pakamery. Fot. D. Dakowicz, 2019
Vestibule with a view of the storeroom door. Photo by D. Dakowicz, 2019

5. Piec kaflowy.
Fot. D. Dakowicz, 2019
Tile stove. Photo by
D. Dakowicz, 2019

Z kuchni można przejść do łazienki (wcześniej w tym miejscu był pokój) oraz do dużej części dziennej, która pierwotnie była podzielona na dwie mniejsze przestrzenie. Ścianówka sięgała do połowy szerokości pokoju, dalej była drewniana przegroda z desek. Aktualnie zamiast ścianówki jest ścianka działowa. Pomiędzy pokojami zlokalizowanymi przy dłuższej ścianie budynku znajdowało się kiedyś wąskie przejście o szerokości ok. 50 cm. Aktualnie jednym z pomieszczeń jest łazienka, w związku z czym przejście takie nie jest potrzebne. Pozostały jednak drzwiczki, które prowadzą do niewielkiego składziku ukrytego w ścianie.

6. Widok na niefunkcjonujące
już przejście między pokojami.
Fot. D. Dakowicz, 2019
View of now disused
passageway between rooms.
Photo by D. Dakowicz, 2019

7. Widok na komin i ściankę
działową zastępującą
ścianówkę.

Fot. D. Dakowicz, 2019

View of the chimney and the
partition wall replacing the
wall-embedded Poldlasie-
style tile stove (ścianówka).
Photo by D. Dakowicz, 2019

1.4. Konstrukcja i wykończenie

Budynek nie jest podpiwniczony. Poziom podłogi znajduje się pod poziomem gruntu – w sieni jest to ok. -10 cm, a w izbach mieszkalnych ok. -29 cm. Pierwotnie posadzkę tworzyło klepisko, później zostały położone deski.

Ściany mają ok. 50 cm grubości. Gruba warstwa tynku nie pozwala rozpoznać szczegółów konstrukcji, nie zna ich też właścicielka, która nie była obecna przy budowie domu. Wiadomo jedynie, że ściany zewnętrzne i poprzeczną ścianę wewnętrzną wzniesiono z polanek (jak do palenia w piecu) spajanych gliną. „Główki” polan wystawały ze ściany, lecz nie było widać poziomych elementów.

Konstrukcja dachu jest jętkowa, strych nieużytkowy. Dach pierwotnie był kryty strzechą, następnie blachą, po gruntownym remoncie blachodachówką. Okap wystaje ok. 65 cm.

1.5. Ogrzewanie

Od początku istnienia dom ogrzewany jest za pomocą pieca kaflowego. Pierwotnie istniała także ścianówka z dodatkowym paleniskiem w pokoju mieszkalnym.

2. PŁOSKIE NR 18

8. Płoskie nr 18 – widok na budynek z zewnątrz.
Fot. D. Dakowicz, 2019
Płoskie No. 18 – view of the building from the outside.
Photo by D. Dakowicz, 2019

2.1. Dane ogólne

Budynek aktualnie nie jest zamieszkany, ale wciąż znajduje się w nim wyposażenie – łóżka z pościelą, biurka, stoły przykryte ceratą, krzesła, ławy, naczynia, ubrania, obrazki na ścianach. Na działce, poza opisywanym budynkiem z polan, znajduje się nowszy, użytkowany dom drewniany oraz budynki gospodarcze, z czego najstarsza jest obora.

9. Kuchnia.
Fot. D. Dakowicz, 2019
Kitchen. Photo by D. Dakowicz, 2019

10. Pokój mieszkalny.
Fot. D. Dakowicz, 2019
Living room. Photo by
D. Dakowicz, 2019

2.2. Chronologia

- Zagospodarowanie posesji zaczęto od przeniesienia stodoły, dziś już nieistniejącej.
- Dom został wybudowany w 1930 r. lub kilka lat później. Ówczesnym właścicielem był Konstanty Kraśnicki.
- W latach pięćdziesiątych XX w. pokój na lewo od sieni został pobielony i zagospodarowany na mieszkalny.
- Na początku lat osiemdziesiątych XX w. ściany zostały „złapane” klamrą. Przy budowie nie przewidziano, że postawienie najpierw krótszych, a później bocznych sprawi, że budynek nie będzie sztywny, a ściany będą się rozjeżdżać.
- W latach dziewięćdziesiątych XX w. przeprowadzono generalny remont. Zewnętrzne ściany pokryto tynkiem, wymieniono wszystkie okna, poza tymi w pokoju znajdującym się na lewo od sieni. Został także przebudowany dach. Szczyty z gliny za bardzo obciążały ściany i przyczyniały się do odchodzenia ich od siebie do takiego stopnia, że część ściany kuchni zawaliła się i musiała być poprawiana. Wymieniono poszycie i szczyty oraz podłogę strychu, krokwie zostały oryginalne.

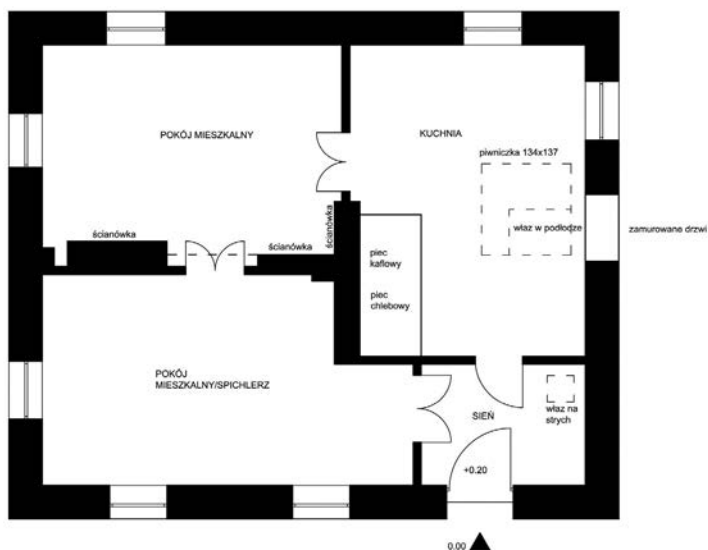
2.3. Rzut

Układ pomieszczeń zachował się w oryginale, budynek nie był przebudowywany.

Sercem budynku jest piec kaflowy, z piecem chlebowym. Wokół niego są cztery przechodnie pomieszczenia. Wejście do budynku znajduje się od strony północno-wschodniej, do sieni. Pierwotnie miało się ono znajdować od strony północnej do kuchni, jednak zrezygnowano z tego pomysłu, a drzwi замуrowano.

W sieni zamontowano właz na nieużytkowy strych oraz przejścia do kuchni i pokoju. Pomieszczenie po lewej stronie rzutu pełniło różne funkcje, było w nim przetrzymywane zboże, mąka, rozstawione krosna, a w ostatnich czasach pełniło funkcję pokoju mieszkalnego. Z niego drzwi prowadzą do drugiego pokoju, z któ-

11. Płoskie nr 19 – rzut.
Rys. D. Dakowicz
Płoskie No. 19 – plan view;
drawing by D. Dakowicz

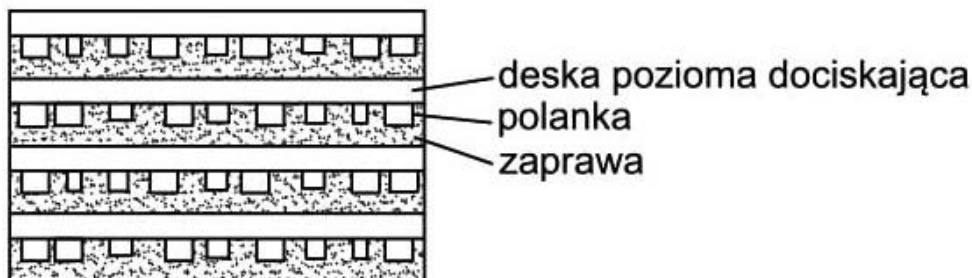

rego przechodzi się do kuchni. Pod kuchnią znajduje się niewielka piwnica do przechowywania ziemniaków, duży piec kaflowy z częścią chlebową oraz inne wyposażenie kuchenne, jak kredens, stół, lodówka, ława.

2.4. Konstrukcja i wykończenie

Budynek jest podpiwniczony tylko na niewielkiej powierzchni, pod kuchnią. Piwniczka ma wymiary ok. 137 cm × 134 cm, wysokość jedynie 72 cm. Fundamenty, prawdopodobnie kamienne, nie są głębokie. Poziom posadzki domu znajduje się ok. 20 cm ponad poziomem gruntu. Podłogi, jako etap przechodni zaraz po budowie, były wysypane piaskiem, jednak potem zostały położone deski, zachowane do dzisiaj.

Ściany mają grubość 50 cm. Polanka układano na zaprawie i przyciskano poziomym elementem o przekroju zbliżonym do przekroju poprzecznego polan. Zaprawę wykonano z gliny, wapna i prawdopodobnie z piasku. Przed otynkowa-

12. Schemat konstrukcji ścian. Rys. D. Dakowicz
Wall structure outline; drawing by D. Dakowicz

niem ścian zewnętrznych zaprawa wykruszała się spomiędzy polan. Była więc ona raczej słaba, z niedostateczną ilością spoiwa. Ściany pierwotnie były bielone gliną od wewnątrz.

Wybór konstrukcji był dość spontaniczny. Ówcześni właściciele mieli przygotowane drewno pod dom drewniany, jednak w tamtej okolicy panowała moda na murowane. Dotarli do nich informacje, że budynki gliniane są lepsze pod względem termicznym, zachęceni tym sprzedali przygotowane drewno i kupili nowe, specjalnie na polana. Pocięli je i uzyskując w ten sposób odpowiedni materiał, „wymurowali” swój dom. Nie wiadomo, jakie dokładnie drewno zostało wykorzystane, najpewniej było z drzewa liściastego, odpornego na wilgoć.

13. Widoki na nieotynkowane ściany budynku. Fot. z archiwum właścicieli, lata 1956–1957
Views of the unplastered building. Photo from the owners' archive, 1956–1957

Ściany szczytowe pierwotnie także były wykonane z polan, jednak nie zachowały się w tej formie do czasów dzisiejszych. Konstrukcja dachu drewniana, jętkowa. Strych nieużytkowy, pełni funkcję składziku, doświetlony dwoma małymi oknami w ścianach szczytowych. Dach pierwotnie wykonano z czerwonej dachówki, aktualnie jest z blachy.

14. Widok na nieistniejący już szczyt. Fot. z archiwum właścicieli, lata dziewięćdziesiąte XX w.
View of the now-gone gable. Photo from the owners' archive, 1990s

2.5. Ogrzewanie

Dom jest ogrzewany jedynie za pomocą pieca kaflowego umieszczonego w centrum budynku. Piec z częścią chlebową w kuchni i ścianówką z dodatkowym paleniskiem w pokoju mieszkalnym jest zachowany w oryginalnym stanie, wciąż tak samo sprawny. Przy budowie prawdopodobnie został zrobiony jakiś błąd w konstrukcji pieca przy kominie, przez co w kuchni jest stosunkowo chłodno.

2.6. Zalety domu z polan

Od właścicieli uzyskano informacje na temat cech użytkowych domów o polanowej konstrukcji ścian, na przykładzie opisywanego domu nr 18 we wsi Płoskie. Dom ma dobrą izolacyjność zarówno termiczną, jak akustyczną. Nie słychać hałasów związanych z prowadzeniem gospodarstwa. Latem jest chłodniej, zimą łatwiej zatrzymuje się wewnątrz ciepło. Wilgoć jest tylko w kuchni, prawdopodobnie przez to, że piec nie jest całkowicie sprawny. Według rozmówców jakość snu jest lepsza niż w budynkach murowanych.

15. Piec kaflowy. Fot. D. Dakowicz, 2019
Tile stove. Photo by D. Dakowicz, 2019

3. PORÓWNANIE DOMU NR 18 I DOMU NR 19

Obydwa budynki wykazują cechy typowe dla wiejskich drewnianych domów z okresu międzywojennego. Są stosunkowo nieduże, ich rzut ma kształt prostokąta, dach jest dwuspadowy, poddasze nieużytkowe, piec kaflowy znajduje się w centrum, ogrzewa wszystkie pomieszczenia, nie ma łazienki.

Konstrukcja dachu w obydwu przypadkach jest taka sama – drewniana, jęt-kowa. Jedyne źródło ogrzewania to piec kaflowy i ścianówka z dodatkowym paleniskiem. W domu nr 18 ulokowano piec chlebowy oraz piwniczkę, niewystępujące w domu nr 19. Natomiast w domu nr 19 jest przybudówka, której nie ma w domu nr 18. Obydwa budynki zostały pokryte z zewnątrz tynkiem. Do roku 2017, kiedy dom nr 19 przeszedł gruntowny remont, obydwie były pokryte blachą. Pierwotnie w obu budynkach wejście miało prowadzić do kuchni, jednak aktualnie w domu nr 18 prowadzi do sieni, a w domu nr 19 do przybudówki. Głównym podobieństwem wynikającym z wybudowania tych budynków z polan opałowych i będącym cechą charakterystyczną tej konstrukcji jest duża grubość ścian.

4. PODSUMOWANIE

Już w 2010 r. zostały odnalezione i opisane cztery budynki z polan opałowych w gminie Zabłudów³, w niniejszym artykule zaś opisano dwa kolejne, co pozwala przypuszczać, że być może na obszarze gminy uda się zidentyfikować kolejne. Budynki takie pochodzą z okresu międzywojennego lub wczesnopowojennego XX w., mają grube ściany, zwykle otynkowane. Bardziej istotne poznawczo od opisu samych budynków byłyby wspomnienia mieszkańców ujawniające historię popularyzacji tej konstrukcji i jej pochodzenie. W opisywanych tu przypadkach rozmówcy pamiętają niewiele na ten temat. Podsumowując, na obszarze gminy Zabłudów, tak jak w kilku innych gminach podbiałostockich, dawne budownictwo z polan opałowych wydaje się czymś więcej niż zbiorem incydentalnych przypadków budownictwa. Można nawet domniemywać zaistnienie w latach dwudziestych, trzydziestych i wczesnopowojennych XX w. swego rodzaju „mody” na domy murowane z drewna opałowego, albowiem informacje z innych terenów, w tym z Krynek i Białegostoku, gdzie już przed II wojną światową istniało kilkadziesiąt budynków z drewna opałowego, wskazują, że w okresie międzywojennym takie budynki dość często wznosili rzemieślnicy żydowscy, natomiast w latach powojennych ten rodzaj konstrukcji popularyzowali różni lokalni racjonalizatorzy. Sugeruje to możliwość poszukiwań dalszych śladów tego budownictwa, również w samym Zabłudowie.

BIBLIOGRAFIA

- Szewczyk J., *Budownictwo z polan opałowych (cordwood masonry albo stackwall)*, Białystok 2010.
- Szewczyk J., *Łączenie drewna z kamieniem, zaprawą glinianą lub betonem jako technologia, jako zamysł architektoniczny i jako wytwór kultury materialnej*, Białystok 2020.

PRZYPISY

¹ J. Szewczyk, *Budownictwo z polan opałowych (cordwood masonry albo stackwall)*, Białystok 2010.

² Przed 1939 r. w upowszechnianie budownictwa z drewna opałowego zaangażowane były między innymi instytucje takie, jak Państwowy Bank Rolny, Centralne Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych, Wileńskie Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych oraz Sejmik Wileńsko-Trocki, a tuż po II wojnie światowej – Ministerstwo Odbudowy i Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych. Zob. tenże, *Łączenie drewna z kamieniem, zaprawą glinianą lub betonem jako technologia, jako zamiysł architektoniczny i jako wytwór kultury materialnej*, Białystok 2020.

³ J. Szewczyk, *Budownictwo z polan opałowych...*

HOUSES MADE OF FIREWOOD LOGS IN THE VILLAGE OF PŁOSKIE, ZABŁUDÓW COMMUNE
(SURVEY)

This article describes two buildings with walls made of firewood. The buildings have not yet been described in the literature. Both are located in the village of Płoskie in the northern part of Zabłudów Commune, north-eastern Poland.

One of them was built around 1930, the other one just after World War II, probably in 1945–1947. The article presents the history of the buildings, conversions and renovations, as well as their present condition. The relevant general data, plans, structure, finish and heating have also been described, with the relevant iconography included.

The owners of house No. 18 shared information about the advantages of living in a building with such a structure: good thermal and acoustic insulation, sleep quality is better than in brick buildings, the air inside is not stuffy.

Both buildings are very similar in terms of functionality and structure. They retain the typical features of rural wooden houses from that period (gable roof, uninhabited attic, tiled stove in the centre with living rooms around it and no bathroom).

Besides the two houses described in this article, Zabłudów Commune had other buildings made of firewood logs in the past. This allows us to assume that other firewood buildings can still remain undiscovered in Zabłudów commune, waiting to be found.